

UDK: 324.(497.5 Korčula)"1923/1941"
 329 (497.5 Korčula)HRSS"192"
 94 (497.5 Korčula):32-"1923/1941"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 20. 9. 2006.
 Prihvaćeno: 13. 10. 2006.

Političko opredjeljivanje birača otoka Korčule od 1923. do 1941.

FRANKO MIROŠEVIĆ
 Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom prilogu autor prati osnovna politička previranja na prostoru otoka Korčule u razdoblju od 1923. do 1938. godine, a koja su se odrazila ponajprije na parlamentarnim izborima u navedenom razdoblju. Iz teksta je vidljivo da se borba vodila između pristaša politike centralizma i anticentralizma, odnosno između unitarista i federalista, jugoslavenstva i hrvatstva. Iako je otok Korčula po nacionalnom sastavu bio hrvatski, začudo, centralističke snage sve do izbora 1938. postizale su zavidne rezultate i u ukupnom broju glasova imale iznadpolovičnu većinu. Utvrđujući rezultate skupštinskih izbora u međuratnom razdoblju na otoku Korčuli, autor dolazi do pouzdanih podataka i sigurnih pokazatelja o političkom opredjeljivanju stanovnika tog otoka na parlamentarnim izborima u navedenom razdoblju. Iz njih se vidi da je HRSS, odnosno HSS postupno ali sigurno stjecao svoje pristalice iako tijekom čitavog razdoblja, sve do 1938., nije imao većinu. U svezi tim pokušava objasniti zašto su centralističke snage imale na tom otoku na parlamentarnim izborima većinu, dok su na općinskim izborima (1926., 1936. i 1940.) te na oblasnim izborima 1927. imale premoćnu pobjedu.

Ključne riječi: Korčula, izbori, Hrvatska (republikanska) seljačka stranka

1. Uvod

Otok Korčula ulazi u sastav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (od Vidovdanskog ustava 1921. Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – u daljnjem tekstu Kraljevine SHS) Rapalskim ugovorom iz 1920. čije su se odredbe realizirale 18. travnja 1921. godine. Bitne odrednice političkog života nakon ulaska otoka Korčule u sastav navedene države temeljile su se na Vidovdanskom ustavu koji je prihvatila Ustavotvorna skupština tri mjeseca nakon ulaska otoka Korčule u sastav navedene države.

Od prvih dana uspostave nove vlasti na otoku beogradski centralistički režim ukida iz vremena austro-ugarske vladavine općinsku samoupravu, i ne dopušta izbore za općinska vijeća. U svakoj od tri općine, Korčula, Blato i

Vela Luka imenuje općinske upravitelje, zvane komesari.¹ Do 1923. godine na otoku se profiliraju političke stranke od kojih su najutjecajnije Savez zemljoradnika (Zemljoradnička stranka - ZS) Narodna radikalna stranka (NRS), Demokratska stranka (DS), Hrvatska pučka stranka (HPS), a Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) te godine na otoku Korčuli nalazila se u osnivanju. Osim HRSS ni jedna stranka nije imala teškoća prilikom osnivanja. Postojeći režim s općinskim upraviteljima, kotarskim poglavarom i žandarima onemogućava formiranje organizacija HRSS-a na otoku.²

Dolazak Radićevih agitatora uznemirio je kotarsku upravu u Korčuli koja žandarima naređuje da "strogo paze i izvješćuju o svakom političkom gibanju a osobito o eventualnom širenju radićevaca".³ Dakle, centralisti silom onemogućavaju osnivanje organizacija HRSS-a. Međutim, unatoč strogom nadzoru i teroru nad agitatorima, utjecaj HRSS-a u sljedećim godinama raste. Sastanke i zborove pristaše ove stranke održavaju u zatvorenim prostorijama, ponajviše u privatnim kućama, kavanama i krčmama daleko od žandara.

2. Parlamentarni izbori 1923.

Parlamentarni izbori 1923. održani su 8. ožujka 1923.. Na ovim izborima istaknute su sljedeće stranačke liste: HRSS (nositelj liste S. Radić), HPS (nositelj liste A. Dulibić), NRS (nositelj liste Ljuba Jovanović), DS (nositelj liste Prvoslav Grisogono). Kotarski kandidat ove stranke bio je Velolučanin dr. Roko Joković dok je njegov zamjenik bio dr. Vicko Lipanović iz Lubarde. U predizbornom letku DS-a korčulanskog kotara pozivaju se birači da glasuju za kandidate te stranke koji su "djelom dokazali svoju jugoslavensku ideologiju i koji hoće potpuno provođenje jedinstvene Jugoslavije u kojoj svi sinovi jednog naroda iako trijuh imena bez razlike vjere vladat će složno i dogovorno pod zakriljem narodne dinastije slavnih Karađorđevića."⁴ Demokrati u letku pozivaju "Jugoslavene na okup" ističući geslo "Jednakost, bratstvo i sloboda". Nezavisna radnička partija Jugoslavije - NRPJ (nosilac liste V. Jelaska) u letku "Svojim biračima" ističe da im se obraća pismom jer mu je onemogućen osobni kontakt s njima. Kao nosilac radničke liste, kaže

¹ Opširnije o tome vidi: Franko MIROŠEVIĆ, "Borba za općinsku samoupravu u južnoj Dalmaciji od 1918. do 1929." /dalje: "Borba za općinsku samoupravu"/, *Radovi FF Sveučilišta u Zagrebu-Zavoda za hrvatsku povijest* /dalje: *Radovi*, br. 23, 1990., 149.-162.

² Pouzdano se može zaključiti da je utjecaj HRSS-a do 1925. godine u Dubrovačkoj oblasti bio najslabiji na otoku Korčuli. U rujnu 1923. Josip Rusković i Ante Kačić pokušali su održati sastanak s dvadesetak težaka u Veloj Luci. Kad su pješice iz Blata krenuli prema Veloj Luci, putem su ih napali blatski orjunaši. Zbog nanesenih ozljeda Ruskoviću, morali su prekinuti put i zatražiti pomoć od liječnika.

³ Državni arhiv Dubrovnik (DAD), Fond velikog župana dubrovačke oblasti (FVZDO), broj 466 od 9. rujna 1923.

⁴ *Isto*, bez broja.

Jelaska, obraća se radnom narodu (radnicima, težacima i ribarima) koji ga je 1920. izabrao u Ustavotvornu skupštinu "radi čuvanja njegovih interesa". Međutim, kaže Jelaska "bio sam izbačen i kao zločinac strpan u tamnicu. Ako mi ponovno date povjerenje, ja ću se dičiti dogodi li mi se što i prvi put".⁵ ZS nije nastupila na izbore jedinstveno. Istaknute su dvije liste te stranke, jednoj je na čelu bio Jozo Zelić (kotarski kandidat Josip Smodlaka), a drugoj Ante Franić. Na ovim izborima bile su istaknute dvije nezavisne liste, jednoj je bio na čelu Ante Trumbić, a drugoj Božidar Nedić (Invalidska lista). Lista Josipa Smodlake u tri korčulanske općine – Vela Luka, Blato i Korčula postiže 1.467 glasova ili 42,57% ukupnih glasova, dok lista Franića nije uspjela, postigla je tek 22 glasa (0,63% glasova). Po općinama rezultati Zemljoradničke stranke su sljedeći: općina Blato 772 glasa (47,56%) općina Korčula 94 glasa (8,87%) i općina Vela Luka 601 glas (78,66%).⁶ Odakle ovakav uspjeh ZS-a? Ova stranka nakon prestanka talijanske okupacije prva organizira korčulanske težake. Ponudila im je program koji im je s obzirom na socijalno i gospodarsko stanje bio najprihvatljiviji. U prvi plan tog programa isticale su se podjele zemlje težacima, a oni su u najvećem broju obrađivali tuđu zemlju u kolonatskom odnosu. Zemlja im se po programu te stranke trebala predati bez otkupa. SZ je svojim akcijama i programom isticao parole o seljaštvu kao posebnoj društvenoj klasi, o zadržanoj državi, jeftinom poljoprivrednom kreditu i kulturnom podizanju sela. Težacima su bila prihvatljiva i obećanja da će biti oslobođeni od dugova vlasnicima zemlje kojima su prestali davati ugovornu obvezu u naturi još od vremena rata, a vlasnici zemlje su ih predali sudu koji je počeo izricati presude u korist vlasnika zemlje.⁷

Uz uspjeh ZS-a zapažene rezultate postiže NRS, DS i Trumbićeva lista. Snažno uporište NRS je imala u općini Blato gdje se kao radikal isticao Joakim Kunjašić.⁸ NRS na izborima 1923. postigao je 624 glasa (18,68%). Od navedenog broja NRS je u Blatu postigao 551 glas, Korčuli 11 a u Veloj Luci 62 glasa.⁹ Dakle, u Blatu, od ukupno dobivenih glasova radikali su na otoku Korčuli postigli 88%. Taj uspjeh radikali mogu zahvaliti Kunjašiću i njegovim izbornim makinacijama i ucjenama, a ne opredjeljenjem blatskih težaka

⁵ Isto.

⁶ *Statistički podaci izbora narodnih poslanika na izborima 8. III. 1923.*, Beograd 1924.

⁷ O tome više vidi F. MIROŠEVIĆ, "Položaj dalmatinskog težaka i njegova borba za zemlju od 1918.- 1929.", *Radovi*, br. 20, 1987.

⁸ Joakim Kunjašić pripadao je posjedničkoj obitelji. Imao je brojne kolone u Blatu, Veloj Luci i Smokvici koji su o njemu uvelike materijalno ovisili. Do Prvoga svjetskog rata pripadao je dalmatinskoj Stranci prava. Načelnikom Blata postao je 1905., a zastupnik Dalmatinskog sabora 1908. Početkom rata nastupa kao veliki austrofil. Za vrijeme talijanske okupacije otoka odlazi s otoka i postaje pobornik stvaranja jugoslavenske države. Priključenjem otoka Korčule Kraljevstvu SHS, imenovan je načelnikom Blata i od tada nastupa kao okorjeli radikal.

⁹ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS održanih 18. III. 1923.* (redigirao dr. Laza Kostić), Beograd 1924.

za centralizam i unitarizam. Kao vlasnik velikih kompleksa zemlje koju su upravo obrađivali ti težaci u kolonatskom odnosu, Kunjašić je prijetnjama, ucjenama i terorom postigao "uspjeh". Ne treba zaboraviti da je blatski težak zbog teškog ekonomskom stanja, u kojem se tih godina nalazio, počeo napuštati rodni kraj i odlaziti u prekomorske zemlje. Zaista, seljak je bio ovisan o vlasnicima zemlje koji su ujedno bili i trgovci pa su mu posuđivali novac i davali hranu na kredit.

Nezavisna lista Ante Trumbića postigla je 590 glasova. U općini Blato za tu listu je glasovalo tek 37 u općini Vela Luka 25 glasača. Trumbić je najviše glasova dobio u općini Korčula 528 (55%).¹⁰ Lista DS-a na izborima 1923. na otoku Korčuli postiže 483 glasa (14.01%) po čemu je bila po uspjehu četvrta stranka na otoku. Uporište je imala u gradu Korčuli gdje su djelovali Roko Arneri i njegov sin Juraj, istaknute pristalice politike Svetozara Pribičevića. U općini Korčula demokrati su postigli 256 glasova (24%), općini Blato 183 (5,31%) i općini Vela Luka 44 (1,27%). Poredak ostalih stranaka bio je sljedeći HPS 147 (4,28%), Invalidska lista 47 (1,36%), HRSS 38 (1,10%), NRPJ 28 (0,81%) i Franić – Vrsalović (druga zemljoradnička lista) 12 (0,34%).¹¹

Uspoređujući rezultate izbora s obzirom na odnos centralista i anticentralista na otoku Korčuli, vidljivo je da su centralisti (radikali i demokrati) bili u manjini. Postigli su ukupno 32,69%. Anticentralisti-federalisti (HPS, HRSS i Trumbićeva lista i ZS) postižu 2.236 glasova (64,88%).¹² U skupinu anticentralista uključili smo i ZS koja je prilikom izglasavanja Vidovdanskog ustava glasovala protiv Ustava, a bila je inače u oporbi vladajućim režimskim strankama. Međutim, treba konstatirati da ZS u svojem programu nije isticao rješavanje nacionalnog pitanja, niti je pokazivao interes za rješavanje hrvatskog pitanja. Dakle, hrvatska komponenta politike na otoku Korčuli na ovim izborima nije bila razvijena. Zemljoradnici su svojom politikom pridobili najveće dio birača. Radićev HRSS u to vrijeme tek stasa, pa su Trumbić i HPS u to vrijeme bili jedini predstavnici hrvatske politike, međutim, oni nisu imali uporišta među težacima, najbrojnijim stanovnicima otoka. Inače je uspjeh HRSS-a u dubrovačkom kotaru koji je bio s otokom Korčulom u istom izbornom okrugu (Split, Dubrovnik Kotor) bio daleko bolji nego u korčulanskom. U tom kotaru HRSS je postigao 807 glasova (12%). Uzrok tome treba tražiti u činjenici da je promidžba HRSS-a u dubrovačkom kotaru počela 1921. i da su se njezine mjesne organizacije već bile učvrstile te ih žandari nisu mogli onemogućiti u aktivnostima.

S obzirom na kasniji razvoj HRSS-a na otoku Korčuli, treba se osvrnuti na njezin izborni rezultat 1923. On je svakako minoran. Međutim, stranka se 1923. na otoku još nije bila organizirala. Pokušaj njezina organiziranja režim silom onemogućava i guši. Tek potkraj 1923. u Blatu djeluje veća skupina ljudi koji prihvaćaju Radićeve ideje i počinju se sve više distancirati od politike ZS-a koja se u to vrijeme počinje organizacijski rastrojavati (sukobi

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

u stranci) i koja nije uspjela pomaknuti s mrtve točke rješavanje kolonatskih odnosa, ostajući i dalje na frazama i obećanjima. Uz navedeno, kako je već rečeno, ZS kao jugoslavenska stranka sa sjedištem u Beogradu nije uočavala postojanje hrvatskog pitanja niti je isticala potrebu njegova rješavanja. Ona ga prosto ignorira. Politika koju Radić nudi korčulanskom težaku upravo je izražavala njegove socijalne probleme kao i nacionalne osjećaje. Kotarsko poglavarstvo Korčula u dopisu velikom županu Dubrovačke oblasti između ostalog navodi: "U Blatu se počela javljati tajna Radićeva propaganda koja nalazi teren među onih 50-60 bivših komunista koji bi mogli pridobiti pristalice zemljoradnika."¹³

3. Izbori 1925. u uvjetima Zakona o zaštiti države

a) Širenje utjecaja HRSS-a na otoku

Osnivanje organizacija HRSS na otoku Korčuli intenzivnije počinje 1924. godine. Akcije se u svezi s tim poduzimaju s otoka Pelješca. Najbrojnija organizacija HRSS-a, početkom 1924. godine bila je u mjestu Blatu, gdje se okupila skupina radićevaca s Ivanom Bartulom Malahnim na čelu, a koja je utjecala i na osnivanje organizacije HRSS-a u mjestu Smokvici.¹⁴ U lipnju 1924. osnovana je mjesna organizacija HRSS-a u Veloj Luci, što potvrđuje vijest koju *Slobodni dom* donosi u broju 25 od 21. 10. 1924. godine. U komentaru list navodi da je narod dotad bio uz ZS, ali je napušta i priključuje se HRSS-u. Ulazak težaka u HRSS list objašnjava njihovom željom da uz njezinu pomoć riješe agrarno pitanje, pošto su ih vođe ZS iznevjerili.¹⁵

Organizacije HRSS-a postojale su i u mjestima Žrnovo, Lumbarda, Pupnat i Čara. Za njihovo osnivanje najzaslužniji je Jozo Rusković, koji je sredinom 1924. godine obilazio mjesta otoka Korčule, razgovarao s težacima i informira ih o programu HRSS-a. Iz dopisa tajnika mjesne organizacije u Žrnovu upućenog vodstvu HRSS-a vidljivo je da je organizacija osnovana u lipnju 1924. Organizacija HRSS-a u Lumbardi imala je u srpnju 1924. godine oko 300 članova, a na čelu joj je bio Božo Kriletić.¹⁶

Uspjesi postignuti osnivanjem organizacija HRSS-a na otoku Korčuli mogu se ponajprije ostvariti popuštanjem terora prema njezinim pristašama u doba Davidovićeve vlade. Jačanje utjecaja HRSS-a u narodu svakako je uz već navedene razloge izazvalo i veliko nezadovoljstvo gospodarskim položajem stanovništva otoka Korčule. Godine 1924 počinje veliki egzodus Korčulana u prekomorske zemlje.¹⁷

¹³ DAD, FVŽDO, br. 515 od 12. 12. 1923.

¹⁴ *Hrvatska domovina*, br. 2, 11. 9. 1924.

¹⁵ *Slobodni dom*, br. 25, 21. 10. 1924.

¹⁶ DAD, FVŽDO, br. 1745. od 29. 7. 1924.

¹⁷ Više o iseljavanju s otoka Korčule u 1925. i 1926. vidi F. MIROŠEVIĆ, "Iseljavanje iz Dalmacije u razdoblju od 1921. do 1929.", *Radovi*, br. 21, 1988. i ISTI, "Iseljavanje Korčulana 1921.-1929", *Godišnjak grada Korčule 11*, Korčula 2006.

U drugoj polovici 1924. pojačava se borba centralista i anticentralista u državi. Nakon što je Ljuba Davidović sastavio vladu, politička se kriza produbljuje, a posebno nakon Radićeva povratka u zemlju u ljeto 1924. godine. Nakon što su radikali i samostalni demokrati uspjeli uz pomoć kralja izazvati krizu vlade, vlada je pala. Formirana je nova tzv. Pašić-Pribičevićeva vlada (PP vlada). Budući da ona u Narodnoj skupštini nije mogla dobiti većinu, kralj je donio odluku o njezinu raspuštaju i raspisivanju izbora za dan 8. veljače 1925. godine.

Vlada Pašić-Pribičević ubrzo počinje provoditi represivnu politiku prema HRSS-u. Potkraj prosinca 1924. godine donosi odluku o primjeni Zakona o zaštiti države protiv HRSS-a, zbog njezina, kako se u odluci navodi, "izjašnjavanja za tuđinsku protudržavnu propagandu".¹⁸

b) Aktivnosti stranaka pred izbore 1925.

Premda je navedenom odlukom HRSS stavljen izvan zakona, vlada je ipak dopustila da na raspisanim izborima i HRSS istakne svoje kandidat-ske liste. Za tu je odluku imala više razloga. Ponajprije je vlada mislila da će u postojećim uvjetima HRSS doživjeti slom te da će je se tako "na demokratski način riješiti njezinog prisustva u političkom životu države". Također je tom mjerom navodno htjela pokazati da nije protiv Hrvata, nego da su mjere protiv HRSS-a poduzete "radi obrane od vanjskog neprijatelja".¹⁹

Perspektive za uspjeh HRSS-a na ovim izborima nisu bile nimalo optimistične. Kotarsko poglavarstvo Korčula s Antom Dabčevićem na čelu provodilo je u život direktive koje su stizale iz Beograda. Centralističke i unitarističke snage vodile su nesmiljenu promidžbu protiv HRSS-a, a njezini predstavnici nisu imali prilike da na zborovima, a ni na drugi način, pobijaju te optužbe koje su im protivnici upućivali. Stranke koje su na izborima slobodno djelovale uključile su se u predizbornu borbu. Kotar Korčula kao i na prethodnim izborima 1923. bio je uključen u izborni okrug Kotor-Split i Dubrovnik.

Na izborima 1925. stranke su u korčulanskom kotaru istaknule liste i njihove nositelje. HRSS je istaknuo Augusta Košutića (kotarski kandidat Šime Škanata), NRPJ ističe Vicka Jelasku, HSP Dragutina Hrvoja, ZS Juru Salamunića, Nacionalni blok (NRS i SDS) ističe Prvoslava Grisogona (kotarski kandidat J. Kunjašić), DS ističe Budislava Grgu Anđelinovića (kotarski

¹⁸ Aludiralo se na učlanjenje HRSS-a u Seljačku internacionalu, međunarodnu organizaciju seljačkih stranaka pod okriljem III. komunističke internacionale u Moskvi. Vlada je S. Radića optužila za komunizam iako on nikada nije prihvatao komunističku ideologiju. Radićevo pristupanje Seljačkoj internacionali 1924. za vladu je bio prikladan povod da se s njim konačno obračuna te da ga eliminira iz političkog života i ušutka njegove pristalice te onemogućiti daljnje djelovanje njegove stranke. Ubrzo su uslijedila uhićenja prvaka HRSS-a na čelu sa Stjepanom Radićem. Navedenim mjerama vlada Pašić-Pribičević pokušala je brutalnom silom "riješiti" hrvatsko pitanje i osigurati u Hrvatskoj dominaciju unitarizma i centralizma.

¹⁹ Hrvoja MATKOVIĆ, "Političko opredjeljivanje stanovnika kutinskog kraja između dva svjetska rata" /dalje: "Političko opredjeljivanje"/, *Kutina: povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice*, Kutina 2002., 302.

kandidat, član ZS-a Jozo Zelić), a HPS Antu Dulibića.²⁰ U izbornoj promidžbi Nacionalni blok upozorava birače da ne glasuju za Stjepana Radića jer "(...) propagira maglovitu hrvatsku republiku" koja bi, ako se uspostavi uzrokovala "rascjep jednog te istog naroda". Nacionalni blok uspostavu hrvatske republike smatra "(...) najvećom političkom laži našeg doba".²¹ Radikalima i samostalnim demokratima naklonjen *Dubrovački list* u članku "Ili ili" konstatira da sporazuma između Hrvata i Srba neće biti, ako Hrvati budu slijedili politiku Stjepana Radića i Ante Trumbića. Pisac članka se zalaže za napuštanje te politike jer "(...) državu i narod čekaju teška iskušenja".²²

Zemljoradnici (ZS) na izborima 1925. nastupaju zajedno s demokratima (DS). U njihovu izbornom proglasu ističe se borba za jugoslavenstvo, za koje kažu da je "sinteza srpstva, hrvatstva i slovenstva" i da na tom temelju "(...) počiva sadašnjost i budućnost i veličina naše rase i naše zemlje".²³

HPS je želio da se na izborima 1925. poveže s HRSS-om, ali vodstvo HRSS-a tu ponudu nije prihvatilo. Vodstvo HPS-a u izbornoj promidžbi napada Nacionalni blok konstatirajući da bi njegova pobjeda na izborima značila "pobjedu negacije slobode, ravnopravnosti i ustavnosti".²⁴ U izbornom proglasu, pak, HPS ističe da će se boriti "(...) za čovjeka, hrvatstvo i vjerska osvjedočenja, za socijalnu pravdu i suverenost naroda (hrvatstvo, križ i plug)".²⁵

Čelnici HRSS-a nisu imali mogućnosti nastupiti u izbornoj agitaciji što je bio veliki nedostatak za uspjeh stranke na izborima. Međutim, prema postignutim rezultatima on se na izborima nije takvim pokazao.

c) Rezultati izbora

Na otoku Korčuli glasovalo je ukupno 4.140 birača od ukupno 5.402 birača. Izlazak birača na birališta je zadovoljavajući. Izborima je pristupilo 76,63% glasača. Uspjeh stranaka u pojedinim općinama bio je sljedeći:

HRSS	NRPJ	HSP	ZS	NB	DS	HPS
Općina Blato						
594	59	1	16	1.147	66	23
Općina Vela Luka						
356	3	2	1	172	132	5
Općina Korčula						
585	1	1	17	312	103	39 ²⁶

²⁰ Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS 8. II. 1925., Beograd 1926.

²¹ Sloga, br. 2, 27. I. 1925.

²² *Dubrovački list*, br. 6, 31. I. 1925.

²³ DAD, FVŽDO br. 227 od 24. I. 1925.

²⁴ *Narodna svijest*, br. 4, 27. I. 1925.

²⁵ Isto.

²⁶ Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS, 8. II. 1925.

U postocima pojedine liste dobile su:

HRSS	NRPJ	HSP	ZS	NB	DS	GPS
Općina Blato						
28,30	3,09	0,08	6,25	56,47	4,26	1,20
Općina Vela Luka						
44,27	0,37	0,24	0,12	21,00	16,24	0,62
Općina Korčula						
57,63	0,09	0,09	1,61	30,73	10,14	3,84 ²⁷

Zanimljivo je analizirati rezultate pojedinih biračkih mjesta u općini Korčula i Blato. U sastavu Blata na posebnom izbornom mjestu glasovali su birači mjesta Smokvice i Čare koji su ulazili u sastav blatske općine, a u općini Korčula glasovali su na posebnom mjestu birači grada Korčule, Račišća i Žrnova. U Račišću su glasovali i birači Pupnata, a u Žrnovu vjerojatno i birači iz Lumbarde. Birači izbornog mjesta Smokvica veliki broj glasova dali su ZS-u 143 (33,73%). Na tom izbornom mjestu ZS je postigao najbolji rezultat na otoku. Zato je HRSS postigao 15,18%. Navedeni rezultat pokazuje da su Smokvičani i Čarani još uvijek vjerovali ZS-u. Najveći uspjeh lista HRSS-a postigla je na izbornom mjestu u Žrnovu. Za nju je glasovalo 385 glasača što u postotku iznosi 80,88%. Zavidan rezultat HRSS postiže i u Veloj Luci gdje je dobio najviše glasova, 356 (44,27%). Daleko najbolji uspjeh NB postiže u mjestu Blato, 1.147 glasova, što u postocima iznosi 60,17%. Lista NB dobar uspjeh postiže i u gradu Korčuli, 150 glasova (47,61%), u kojoj su samostalni demokrati S. Pribičevića imali snažno uporište.

Prema navedenom, pojedine liste su na otoku Korčuli postigle sljedeće rezultate:

HRSS	1.598 glasova	38,59%
NRPJ	63 glasa	1,52%
HSP	5 glasova	0,12%
ZS	167 glasova	4,00%
NB	1.807 glasova	43,50%
DS	334 glasova	8,06%
HPS	72 glasa	1,73%

Na kraju ovih statističkih podataka osvrnut ćemo se ukratko i na izlazak birača na birališta. Od 3.099 birača u općini Blato glasovalo je 2,321 ili 77,13%, u općini Vela Luka od 1.015 birača glasovalo je 804 ili 76,35%, a u općini Korčula od 1204 birača glasovalo je 1015 ili 81,33 %. Prema navede-

²⁷ Isto.

nome neke velike apstinencije nije bilo. Slično je bilo i u dubrovačkom kotaru u kojem je na birališta izišlo 81.38% birača.

Prema navedenim rezultatima, pobjednik izbora bila je lista NB-a s 43,50% glasova. Druga po uspjehu je lista HRSS-a s 38,58% glasova. Oporbeni tisak optuživao je J. Kunjašića da na izbornim mjestima u Blatu nije dopustio prije početka izbora ulazak u dvoranu čuvarima lista oporbenih kutija te da je u biračke popise upisivao mrtve, odsutne i malodobne. Isticalo se da je bilo upisano više glasača nego što ih je zaista bilo (oko 40%). U navedeni broj je teško povjerovati, ali je neosporno da je Kunjašić kao načelnik općine pravio malverzacije koje su mu možda i donijele ukupnu prevagu na izborima u Blatu. Međutim, NB nije samo postigao uspjeh u Blatu, već i u gradu Korčuli, Smokvici i Račiću, a po uspjehu je NB bio drugi u Veloj Luci i u Žrnovu. Snaga NB-a ojačana je i rezultatima koje je postigla lista DS-a koja je nastupila zajedno s dijelom pristaša frakcije ZS-a. Prema tome, centralisti su na otoku Korčuli postigli ukupno 2.135 glasova ili 51,57%.

U usporedbi s rezultatima postignutim na parlamentarnim izborima 1923. godine najveći uspjeh postigao je HRSS. Od minorne stranke s ukupno 38 glasova (1,10%) postignutim na parlamentarnim izborima 1923., HRSS je postigao 1.598 glasova ili 38,59%. Najveći uspjeh HRSS je postigao na biralištu u Žrnovu, 80,80% glasova i u Veloj Luci 44,27% gdje je također bio pobjednik. Na ostalim mjestima (Blato, Račice, Korčula bio je po uspjehu drugi, a na biralištu u Smokvici lista HRSS-a je bila treća).

Najveći gubitnik ovih izbora na otoku Korčuli bio je ZS, od nekada najjače stranke koja je na izborima 1923. postigla 1.467 glasova (42,57%) na izborima 1925. postiže minornih 167 glasova (4,00%). Njezini birači su se na izborima 1925. uglavnom okrenuli HRSS-u. Ostale stranke NRPJ, HPS postižu rezultate kao i 1923. s napomenom što je NRPJ imao najjače uporište u Blatu gdje je za tu stranku glasovala 59 glasača (3,09%). Lista NRPJ-a je u ostalim općinama postigla ukupno četiri glasa što govori da su komunisti u to vrijeme u Blatu imali jako uporište.

d) Prilike nakon izbora

Nakon izbora u državi je došlo do velikih promjena. Izbori su pokazali da se nije ostvarila zamisao kralja i vlade da će zabranom rada slomiti HRSS i da će on nestati s jugoslavenske političke scene. U toj situaciji dolazi do velikog preokreta. Režim uhićenom Radiću nudi sporazum. Radić kao zatvorenik prihvaća pregovore s NRS-om u uvjerenju da će surađujući s radikalima u vladi postići sporazum i tako ostvariti bolji položaj za svoju stranku i Hrvatsku, nadajući se da će tako u jugoslavenskoj državi uvesti znatne unutarnje promjene.

Poslije potpisanog sporazuma između HRSS-a (sada – Hrvatska seljačka stranka – HSS) i NRS-a (srpanj 1925.), formirana je radikalsko-radićevska vlada (RR vlada). Kraljevim pomilovanjem Stjepan Radić je pušten iz zatvora, a nakon određenog vremena on ulazi u vladu u svojstvu ministra

prosvjete. Osim Radića pomilovani su i pušteni iz zatvora: Vladko Maček, August Košutić, Juraj Krnjević, Stjepan Košutić i Josip Predavec. Tako se čelništvo HSS-a ponovno našlo na slobodi pa je funkcioniranje stranke od tada legalno moglo djelovati.

Promjene koje su nakon izbora uslijedile uvelike su utjecale na položaj i ulogu HSS-a na otoku Korčuli. HSS od tada ulazi u svoje najblistavije razdoblje političkog djelovanja. Ono je okrunjeno velikim uspjehom na općinskim izborima u svibnju 1926. i dolaskom Stjepana Radića na otok Korčulu krajem lipnja i početkom srpnja 1926. godine.²⁸ Međutim, HSS nije dugo ostao u vlasti, bolje rečeno pri vlasti. Dana 28. siječnja 1927. godine Hrvatski seljački klub – tijelo zastupnika HSS-a u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS donosi zaključak da prekida suradnju s radikalima i prelazi u oporbu. Navedena odluka donesena je zato jer se radikali nisu pridržavali potpisanog sporazuma iz 1925. godine. Na osnovi navedenog zaključka Hrvatskoga seljačkog kluba, ministri iz redova HSS-a istupili su iz vlade. Našavši se u oporbi Stjepan Radić i HSS nastavljaju borbu protiv centralizma i velikosrpske hegemonije ulazeći u političke konfrontacije s radikalima u Narodnoj skupštini, na javnim zborovima i u tisku. Njima raskrinkavaju politiku radikala i upozoravaju na njihove zloupotrebe vlasti tražeći rješavanje hrvatskog pitanja.

Stranački odnosi u državi jako su se zaoštrili. U toj situaciji kralj ukazom od 15. lipnja 1927. raspušta Narodnu skupštinu i raspisuje nove parlamentarne izbore za 11. rujna 1927. godine. Raspisivanje izbora obrazloženo je konstatacijom da Narodna skupština "(...) svojom nesposobnošću ne djeluje u interesu narodnog i državnog života zbog čega niz zakona nije donešen".²⁹

4. Izbori 1927. godine

a) Predizborna aktivnost

Odmah nakon raspisivanja izbora, predsjednik kotarske organizacije HSS-a, Korčula, Dinko Sarnečić započinje s održavanjem predizbornih sastanaka. Iz središnjice HSS-a u Zagrebu na otok Korčulu dolazi Tomo Vojković, istaknuti član HSS-a u Moslavini koji je trebao pomoći u organizaciji predizborne stranačke djelatnosti na otoku. Na predizbornom zboru u Veloj Luci Dinko Sarnečić je osudio hrvatske političare koji su "pridonijeli da se 1918. godine Hrvatska podvrgne Srbiji".³⁰ Sarnečić je na zboru opravdavao sporazum Stjepana Radića s radikalima 1925. godine, ističući da je on prihvaćen da se izbjegne sukob sa Srbima. Inače, HSS i na ovim izborima ističe svoje

²⁸ O tome opširnije vidi F. MIROŠEVIĆ, "Borba za općinsku samoupravu", *n.dj.*; ISTI, "Stjepan Radić na otoku Korčuli 1926.", *Starine*, br. 61, 2000., 189.-216.

²⁹ H. MATKOVIĆ, *n.dj.*, 304.

³⁰ F. MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918.: južna Dalmacija 1918.-1929. /dalje: Počelo je 1918/*, Zagreb 1992., 200.

anticentralističko i antiunitarističko stajalište koje sadržava zahtjeve za rješanjem hrvatskog pitanja federalizacijom države kao i rješavanjem agrarne reforme čije nacрте zakona radikali redovito odgađaju.

Radikali u predizbornom proglasu odbijaju napade na svoju stranku, opovrgavajući pretkazivanja o njezinoj propasti, ističući da će stranka "(...)" kao i u prošlosti tako i u budućnosti igrati veliku i presudnu ulogu u vođenju narodnih i državnih poslova jer su u njoj duhovi Pašića i Jovanovića.³¹ U proglasu upućenom biračima NRS se obvezuje da će se boriti za donošenje potrebnih zakona kojima će se ublažiti gospodarska kriza i pomoć sirotinji.

Hrvatska federalistička seljačka stranka (HFSS) na izborima 1927. nastupila je s listom Hrvatskog bloka (HB). Hrvatskom bloku pridružili su se u Dubrovačkoj oblasti Stjepan Buć i Ivan Trojanović, nekada istaknuti Radićevi suradnici koji ga napuštaju 1925. godine. U proglasu biračima ističu da je Hrvatski blok nastao na temelju spoznaje "(...)" svjesnog dijela hrvatskog naroda da je Radićeva politika pogubna, štetna, ponižavajuća i sramotna za hrvatski narod.³² Hrvatski blok je u predizbornom proglasu postavio dva cilja: reviziju Vidovdanskog ustava u skladu s hrvatskim državnim pravom, legalnom borbom u parlamentu i izvan parlamenta te promjena položaja hrvatskog naroda u državi.

HPS je u proglasima i zborovima oštro napadala HSS i državni centralizam, ističući poklič "U boj rame uz rame s ostalim svjesnim Hrvatima pučanima katolicima koje je Radić sramotno izdao".³³ U članku "Kršćanstvo temelj politike" dubrovačka *Narodna svijest*, glasilo HPS-a u južnoj Dalmaciji, traži da se politika u državi postavi na temeljima kršćanske vjere, navodeći da su korupcija, laganje u politici i zavaravanje naroda uzroci svih zala i to zato što je takvo ponašanje nekršćansko.³⁴ Kritizirajući centralizam HPS traži uspostavu Hrvatskog sabora s hrvatskom vladom, samostalnim financijama i jedinstvom svih hrvatskih zemalja.

DS u predizbornoj aktivnosti napada HSS i njezina vođu Stjepana Radića koje optužuje da su najviše krivi za postojanje srpske hegemonije i to zato jer su dugo godina bojkotirali rad Narodne skupštine što je, kaže se, "(...)" omogućilo Srbima da se drugim narodima nametnu i da ih zapostave.³⁵ Priznavši podređeni položaj Hrvata u državi kao i Srba u Hrvatskoj Budislav Grga Anđelinović, vođa dalmatinskih demokrata traži da država "(...)" mora biti zajedničko dobro i Srba i Hrvata i Slovenaca, a državno i narodno jedinstvo mora se uspostaviti u jugoslavenstvu.³⁶

Na kraju treba spomenuti da su u Dalmaciji komunisti (NRPJ) istaknuli listu zajedno s disidentima HSS-a kojima je na čelu bio don Petar Gjirlić. Na

³¹ *Država*, glasilo NRS Split, br. 29, 5. IX. 1927.

³² *Dubrovački list*, br. 29, 5. IX. 1927.

³³ *Narodna svijest*, br. 34, 25. VIII. 1927.

³⁴ *Isto*.

³⁵ *Dubrovački list*, br. 22, 19. VII. 1927.

³⁶ *Isto*.

izborima su oni istaknuli listu pod nazivom Hrvatski radnički seljački blok (HRSB). Političko polazište ove skupine političara bilo je "suprotstavljanje gospodskim strankama" izjašnjavajući se protiv Vidovdanskog ustava i politike nacionalnog ugnjetavanja, a za "samoopredjeljenje svih naroda zajedničke države".³⁷ Uz navedene izrazito nacionalne zahtjeve HRSB ističe i zahtjeve za rješavanjem agrarnog pitanja, oduzimanja zemlje veleposjednicima bez odštete. Prema njihovu mišljenju odštetu je vlasnicima zemlje trebala platiti država, ali samo maloposjednicima, veleposjedu se zemlja trebala oduzeti bez odštete. HRSB također traži poništenje parnica u agrarnim sporovima težaka s vlasnicima zemlje te oslobođenje siromašnih seljaka državnog poreza i uvođenje pravednijega radnog zakonodavstva. Komunist Ivo Baljkas u predizbornom govoru u Veloj Luci i Blatu osudio je politiku integralnog jugoslavenstva i teoriju o plemenima, istaknuvši da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri naroda, a ne tri plemena, koja moraju biti ravnopravna. Baljkasa je kotarski poglavar Ante Dabčević uz pomoć konfidenata budno pratio, nastojeći u njegovim govorima pronaći "antidržavne i separatističke stavove".³⁸ Aktivnosti Samostalne demokratske stranke (SDS) S. Pribičevića koja je u gradu Korčuli imala jako oporište u tisku i ostalim izvorima nisu zabilježene.

Na izborima 1927. istaknute su sljedeće liste s njihovim nositeljima: HSS - August Košutić, NRS - Joakim Kunjašić, DS - B. Grga Anđelinović, HB - N. Z. Bjelovučić, HPS - Stjepan Barić, HRSB - don Petar Gjirlić.³⁹

b) Rezultati izbora

HSS	SDS	HPS	DS	NRS	NSRB	HB
Općina Blato						
195	78	17	245	1.669	131	23
8,30%	3,30%	0,72%	10,38%	70,75%	5,55%	0,97%
Općina V. Luka						
420	99	45	71	79	44	
55,40%	13,04%	5,93%	9,36%	10,42%	5,80%	
Općina Korčula						
593	228	51	53	34	17	6
60,38%	23,21%	5,19%	5,39%	3,46%	1,73%	0,61%
Otok Korčula						
ukupno:						
1.209	405	113	368	1.782	192	29
29,49%	9,88%	2,75%	9,00%	43,47%	4,68%	0,70% ⁴⁰

³⁷ F. MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918.*, 203.

³⁸ *Isto.*

³⁹ *Novo doba*, 12. IX. 1927.

⁴⁰ *Isto.*

Dakle, pojedinačno NRS je dobio na izborima 1927. najviše glasova (43,47%). Ponovno se može reći da ovaj uspjeh kao i na prethodnim izborima može zahvaliti karizmi Joakima Kunjašića koji je kao posjednik i mještalin Blata imao veliku političku i gospodarsku moć te strahopoštovanje uz primjedbu da je dio glasova kao i 1925. godine dobio nepoštenim načinom o čemu se raspravljalo u odboru za verifikaciju mandata u Narodnoj skupštini. Kunjašića optužuje HSS, poglavito Stjepan Radić za izborne zloupotrebe u Blatu. O Kunjašićevim zloupotrebama piše onodobni oporbeni tisak, koji izvještava sa sjednica verifikacijskog odbora Narodne skupštine.⁴¹

HSS je premoćno pobijedio u Veloj Luci (55,40%) i Korčuli (60,38%). Ako se uzmu u obzir opravdane primjedbe vodstva HSS-a na nelegalnost izbora u Blatu moglo bi se zaključiti da je stvarni pobjednik izbora 1927. na otoku Korčuli HSS. Uspoređujući rezultate HSS-a na izborima 1925. s rezultatima izbora 1927. zaključuje se da je za HSS u postotku glasovalo manje birača za oko 10%. Usporedba rezultata NRS-a na izborima 1927. s rezultatima 1925. nije moguće utvrditi s obzirom na to da je na izborima 1925., nastupila zajedno sa SDS-om na listi Nacionalnog bloka. Nešto slabiji uspjeh HSS-a na ovim izborima za razliku od izbora 1925. teško je objasniti s obzirom na to da je trijumfivala na općinskim izborima 1926. i postigla premoćnu pobjedu na izborima za zastupnike Skupštine Dubrovačke oblasti u siječnju 1927. Možda je ipak u svemu tome odlučila kandidatura J. Kunjašića za kojeg je glasovao veći broj obočana, ne opredjeljujući se za stranku i njezin politički program, već za osobu.⁴²

5. *Dirigirani izbori 1931.*

a) Proglašenje šestosiječanjske diktature

Nakon zločina u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine kriza koja je i ranije u državi postojala sada se još više produbila zaoštrivši političke suprotnosti između centralista i velikosrba s jedne strane i anticentralista, federalista s druge strane. Da izbjegne zaoštavanje političkih suprotnosti i ne dođe do novih nemilih događaja, kralj Aleksandar pokušava riješiti krizu uvođenjem apsolutističke vlasti, poznate pod imenom šestojanuarske diktature. Svojim manifestom, između ostalog, proglašava Vidovdanski ustav nevažećim i raspušta Narodnu skupštinu, a Zakonom o izmjeni i dopuni Zakona o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi zabranjuje i rastura sve političke stranke. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o općinama razrješavaju se sve općinske uprave u zemlji i imenuju nove. Uz navedeno, uvodi se cenzura tiska, ograničavaju građanske slobode, pojačava teror poli-

⁴¹ F. MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918.*, 207.

⁴² Više o rezultatima izbora za Skupštinu Dubrovačke oblasti vidi F. MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918.*, 193.-196.

cije i žandara, mijenja službeni naziv države u Kraljevina Jugoslavija. Novim državnim ustrojem ne priznaju se postojeće nacije (hrvatska, slovenska, srpska i druge), već se proglašava nepostojeća jugoslavenska nacija. Država se dijeli na banovine kojima je teritorij Hrvatske raskomadana i potpuno politički i gospodarski dezintegrirana. Važno je znati da se otok Korčula prvi, Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja – zvana banovine, nalazio u sastavu Zetske banovine zajedno s Dubrovnikom i dubrovačkim krajem. Otok Korčula je Primorskoj banovini priključen 1931., dok je Dubrovnik i dubrovački kraj zajedno s poluotokom Pelješcem ostao u sastavu Zetske banovine.

Odjek diktature na otoku Korčuli odrazio se raspuštanjem općinskih vijeća i poglavarstva i imenovanjem novih čelnika općine koji su bili odani režimu. I na otoku Korčuli su prestale djelovati sve političke stranke i druge kulturne i sportske udruge, osim Jugoslavenskog sokola. Iako je režim stalno isticao da su sva pitanja u državi novim načinom uprave riješena, stanje se u državi nije nimalo popravilo već, dapače, i pogoršalo. Pokazalo se da kraljevim apsolutizmom i diktaturom nije postignuta stabilnost centralističkog sustava, a u državi nije bio uspostavljen ni unutrašnji mir. Ogorčenje protiv represivnih mjera monarhističkog režima još se više u državi povećalo. Kad je kralj bio svjestan navedenih činjenica, odlučio je da ponovno dijeli vlast sa sebi odanim parlamentom, a njega se može formirati smišljeno, konstruiranim izbornim zakonom.⁴³

Godine 1931. dana 3. rujna, kralj Aleksandar je donio Ustav (zvan Oktroirani ustav) kojim je završeno razdoblje otvorene monarhističke diktature i kojim je samo formalno uspostavljeno ustavno stanje. Izbori za poslanike (zastupnike) Narodne skupštine provedeni su na temelju spomenutog Ustava 8. studenog 1931. godine na kojima je istaknuta samo jedna lista čiji je nosilac bio predsjednik vlade general Petar Živković. Svojim odredbama izborni zakon je unaprijed osigurao pobjedu vladajućim strukturama. Petar Živković je taktikom raslojavanja zabranjenih političkih stranaka prikupio određeni broj istaknutih političara koji su se bili voljni kandidirati na njegovoj listi.⁴⁴ Budući da osim Živkovića nitko nije mogao istaknuti svoju listu u svih 368 kotareva, što je izborni zakon propisivao, glasovalo se samo za jednu listu. Predizbornih aktivnosti uoči ovih izbora nije bilo. Na listi Pere Živkovića na otoku Korčuli istaknuta su dva kandidata jedinstvene liste, Joakim Kunjašić i dr. Kosta I. Krbin.⁴⁵

⁴³ Ivo PERIĆ, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji: kronika važnijih zbivanja / dalje: Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, Zagreb 2006., 179.

⁴⁴ *Statistika izbora narodnih poslanika u prvu Jugoslavensku narodnu skupštinu 8. XI. 1931.*, Beograd 1935.

⁴⁵ Isto.

b) Rezultati izbora 1931.

	Joakim Kunjašić	Dr. Kosta I. Krbin
Općina V. Luka	149	61
Općina Blato	1.742	172
Općina Korčula	44	612
Ukupno	1.935	784 ⁴⁶

Za izbore 1931. godine karakteristična je velika apstinencija birača u općini Vela Luka. U toj je općini od 1.119 birača glasovalo tek 210 ili 18,76%. U općini Korčula od 1.282 birača glasovalo je 656 (51,17%), a u općini Blato od 3.617 birača glasovalo je 1.742 ili 48,16%. Može se pretpostaviti da su birači koji nisu glasovali bili protiv postojećeg režima. Nedoradom na izborima pokazali su svoje opredjeljenje. Znakovito je primijetiti da je u Blatu na tim izborima glasovalo ispod 50%. Navedeni rezultati pokazuju još jednu zanimljivost, neuspjeh Kunjašića, posebno u Korčuli gdje je za Krbina glasovalo 93% glasača. Za izbore 1931. godine može se reći da su provedeni pod terorom te da je dio birača bio natjeran i prisiljen glasovati za listu Petra Živkovića, pogotovo jer se javno glasovalo.

6. *Od ubojstva kralja Aleksandra do izbora 1935.*

a) Razdoblje do izbora

Atentat na kralja Aleksandra, u listopadu 1934. u Marseillesu i njegova smrt naznačile su slom diktature. Promjene do kojih će ubrzo doći u državi navedenu tvrdnju i dokazuju. Budući da je mladi kralj Petar imao samo 11 godina kad mu je otac ubijen, u njegovi ime vladalo je Namjesništvo od tri člana među kojima je odlučujuću riječ imao knez Pavle Karađorđević, rođak kralja Aleksandra. Dotadašnju vladu s predsjednikom Nikolom Uzunovićem knez Pavle je zamijenio novom vladom čiji je predsjednik bio Bogoljub Jeftić, dotadašnji ministar vanjskih poslova i dvorski čovjek. Nova se vlada predstavila kao vlada "pomirljivosti i novog duha".⁴⁷ Smjenom vlade očekivale su se promjene u unutrašnjem političkom životu Kraljevine Jugoslavije. Kao značajna mjera popuštanja bilo je puštanje Mačeka iz zatvora. Iz zatvora je pušten 22. prosinca 1934. Krajem 1934. odlučeno je da se u 1935. godini provedu novi izbori.⁴⁸

⁴⁶ Isto.⁴⁷ Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 1998., 180.⁴⁸ Kako piše I. PERIĆ u knjizi *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* prema priopćenju I. Meštovića kralj Aleksandar je napokon uvidio da je osudom Vladka Mačeka na robiju učinjena politička pogreška te da je zbog sređivanja odnosa u Kraljevini Jugoslaviji, učinkoviti-je s Mačekom razgovarati nego ga držati u zatvoru. Nošen tom istom mišlju, namjesnik knez Pavle aktom vladarske milosti od 22. XII. 1934. oslobađa V. Mačeka od daljnjeg izdržavanja kazne na koju je bio osuđen od Suda za zaštitu države.

Za razliku od izbora 1931. na kojima je postavljena samo jedna lista za cijelu državu, izmjenom izbornog zakona na izborima 1935. moglo se postaviti više lista. Prijavu kandidatskih lista prema novom zakonu potpisivali su predlagачi iz polovice administrativnih kotareva i to po njih 30 iz svakoga. To je omogućilo povezivanje oporbenih lista, što je zapravo bila intencija promjena u zakonu o izborima. Navedeno je omogućilo formiranje liste Udružene opozicije čiji je nosilac bio Vladko Maček.⁴⁹

Dana 6. veljače 1935. raspuštena je Narodna skupština. To je činio Bogoljub Jeftić ne bi li likvidirao utjecaj Nikole Uzunovića i njegove Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS) koja je u Narodnoj skupštini imala većinu, a za koju je smatrao da će mu uvelike smetati u realizaciji političkih misli koje je u državi zajedno htio provesti s knezom Pavlom.

Pred izbore u svibnju 1935. korčulanski jugonacionalisti, svi od reda članovi JNS-a, kad je Jeftić odlučio nastupiti na izborima s vlastitom listom, a ne listom JNS-a, pristupaju Jeftiću. Među prvima Juraj Arnerić i Joakim Kunjašić. Korčulanske pristalice JNS-a sastali su se krajem veljače 1935. u gradu Korčuli i odlučili se povezati na idućim izborima uz listu Bogoljuba Jeftića.⁵⁰

b) Rezultati izbora

Na petosvibanjskim izborima na otoku Korčuli istaknute su četiri liste: lista B. Jeftića, lista Udružene opozicije, lista Dimitrija Ljotića i lista Božidara Z. Maksimovića. Kotarski kandidat liste B. Jeftića na otoku Korčuli bio je Joakim Kunjašić, a njegov zamjenik dr. Juraj Arnerić. Kandidat liste Udružene opozicije bio je dr. Ivan Šeparović, a njegov zamjenik Ante Šeparović Dole. Kotarski kandidat liste D. Ljotića bio je Ante Vlašić pok. Franka, a liste B. Maksimovića Ilija Gusini.⁵¹

Bojeći se nasilja i terora, HSS na otoku Korčuli, umjesto skupova, s biračima kontaktira pismeno jer je stranka još uvijek bila izvan zakona. Stranka biračima upućuje pisma s uputama kako se na izborima treba ponašati, kako izbjeći incidente, što učiniti da se spriječi falsificiranje rezultata izbora i slično.⁵² Birači otoka Korčule na izborima 1935. dali su svoje glasove sljedećim kandidatima:

⁴⁹ Hrvatski oporbenjaci, pristaše bivše Seljačko-demokratske koalicije (HSS i SDS) s Demokratskom strankom Ljube Davidovića i Zemljoradničkom strankom Joce Jovanovića te stranačkim sljedbenicima Jugoslavenske muslimanske organizacije Mehmeda Spahe čine listu Udružene opozicije.

⁵⁰ Treba znati da je Joakim Kunjašić do 1929. bio čelnik blatskih radikala, a Juraj Arnerić zajedno s ocem Rokom čelnik Pribičevićeva SDS-a koji 1927. zajedno s HSS-om čini Seljačko demokratsku koaliciju, nastupajući zajedno protiv centralizma i velikosrpstva. Međutim, tada pristaše SDS-a u gradu Korčuli ne surađuju s korčulanskim pristašama HSS-a već s radikalima.

⁵¹ *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu 5. V. 1935.*, Beograd 1938.

⁵² O tome kako su pristaše HSS-a onemogućili falsificiranje izbora u gradu Korčuli vidi opširnije u: Zvonko LETICA, *Sjećanje jedne generacije: grad Korčula 1900-1946.*, Korčula 1990., 313.

Liste	J. Kunjašić	I. I. Šeparović	A. Vlašić	I. Gusini
Općina Blato	2.064 (67,73%)	1.882 (38,94%)	98 (3,21%)	1(0,02%)
Općina Korčula	591 (43,26%)	763 (55,85%)	7 (0,51%)	0
Općina V. Luka	171 (18,24%)	686 (73,21%)	80	(8,53) 0
Ukupno	2.826 (52,91%)	2.268 (43,61%)	185 (3,46%)	1(0,02%) ⁵³

Prema navedenome, ukupni pobjednik izbora na otoku Korčuli je Bogoljub Jeftić i njegov kotarski kandidat J. Kunjašić. Dakle, centralističke snage su i na ovim izborima postigle pobjedu kao i 1925., 1927. i 1931. godine. U ocjenjivanju opredjeljenja birača donekle zbunjuju rezultati općinskih izbora 1936. godine na kojima su u sve tri korčulanske općine pobijedili pristaše HSS-a.⁵⁴

Na ovim izborima apstinencija je bila mnogo manja nego li na izborima 1931. godine. U općini Blato od 4.531 birača glasovalo je 3.047 ili 67,24%, u općini Vela Luka od 1.370 birača glasovalo je 937 ili 68,39%, a u općini Korčula od 1.758 birača glasovalo je 1.360 ili 77,70%. Ukupno u tri korčulanske općine od 7.654 birača glasovalo je 5.345 ili 69,83%. Po biračkim mjestima u pojedinim općinama najviše birača izišlo je na izbore u mjestu Čara 88,42% (općina Blato), a najmanje u Blatu 63.53%.⁵⁵

7. Od petosvibanjskih izbora 1935. do izbora 11. prosinca 1938.

a) Razvoj političkih odnosa nakon izbora 1935.

Razdoblje od petosvibanjskih izbora do izbora 1938. godine obilježeno je daljnjim jačanjem hrvatskoga narodnog pokreta na čelu s V. Mačekom, a to je ujedno značilo slabljenje centralističkih snaga koje su nakon pada Jeftića koncentrirane u Stojadinovićevoj Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici (JRZ).⁵⁶ Jačanje utjecaja HSS-a očitovao se omasovljenjem njezinih organizacija, Hrvatske građanske zaštite, Hrvatske seljačke zaštite, Gospodarske

⁵³ Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu 5. V. 1935., Beograd 1938.

⁵⁴ Na općinskim izborima 1936. održanim 15. XI. 1936. jugonacionalisti, pripadnici tadašnjeg JRZ-a nisu istaknuli svoju listu. U općinama Blato i Vela Luka premoćno pobjeđuje HSS. Bio je to konačni slom politike Joakima Kunjašića koju provodi na otoku Korčuli od 1921. godine.

⁵⁵ Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu 5. V. 1935.

⁵⁶ Potkraj lipnja 1935. knez je za novog predsjednika vlade imenovao dr. Milana Stojadinovića, ministra financija u prethodnoj Jeftićevoj vladi. Jeftiću, iako je pobijedio na izborima, knez Pavle nije povjerio mandat već Stojadinoviću. Vlada koju je Stojadinović sastavio sastojala se od predstavnika Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) s Mehmedom Spahom na čelu i Slovenske ljudske stranke (SLS) s Antonom Korošcem na čelu te dijela Radikalne stranke. Od dijela Radikalne stranke, JMO-a i SLS-a formirana je nova politička organizacija nazvana Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ).

sloge i drugih raznih stranačkih organizacija. Pristaše HSS-a slave razne nacionalne obljetnice, posebno Mačekov rođendan i imendan. Politički se sustav nakon izbora donekle stabilizirao. Političke stranke normalno djeluju, iako njihovo djelovanje još nije legalizirano. Na otoku Korčuli ipak je dolazilo do sukoba sa žandarima, pogotovo kad su pokušavali stranačke manifestacije ometati.

Od 1936. godine iz vrhova režimske vlasti sve je više izjava o potrebi rješavanja hrvatskog pitanja. Došavši na čelo vlade, Stojadinović obećava da će izmijeniti šestosječanjske zakone koji su još na snazi, ali se oni ne provode. U jednom osvrtu na rješavanje hrvatskog pitanja list *Novo doba* piše: "Hrvati će malo imati od toga ako im demokracija donese samo mogućnosti da na sva usta govore što traže, da se oni respektiraju i ostvare. Sasvim je sigurno da smo mi Hrvati za demokraciju jer demokracija, kako smo više puta na ovom mjestu naglasili, znači suverenost naroda, a to je bila dogma Radićeva političkog nauka. Zato iskreni političari ne smiju samo traserati o "ravnopravnosti" i "umirenju Hrvata" demokratskim slobodama. Oni naprosto moraju pogledati faktorima u oči te poraditi da s jedne strane prestanu postojati sve činjenice s kojima Hrvati nisu zadovoljni i ne mogu biti zadovoljni, a s druge strane da se stvore takve činjenice koje Hrvati traže i koje će ih zadovoljiti. Ako se i kada to poluči bit će riješeno hrvatsko pitanje."⁵⁷

Unatoč obećanjima Stojadinović i njegova vlada svoj su politički program zasnivali na centralizmu i unitarizmu što je omogućavalo dominaciju Srba u državi. Smjenom Jeftića većina zastupnika Narodne skupštine izabranih na listi Jeftićeve Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS) prilazi Stojadinoviću, među njima je bio i Joakim Kunjašić. Slično su učinili i režimu naklonjeni lokalni korčulanski političari. Međutim, Stojadinović ipak nije bio zadovoljan činjenicom da su mu pristupili zastupnici JNS-a. Stojadinović prema tome želi imati "svoje" zastupnike, izabrane na listi JRZ-a, u koje će moći imati puno povjerenje i koji će ga slušati. Time je Stojadinović inicirao održavanje prijevremenih izbora. Inače treba spomenuti da je Stojadinović težio uvođenju autokratskog režima i unitarističko-centralističkog sustava vlasti. Knez Pavle nije bio zadovoljan načinom vladanja Milana Stojadinovića. Nezadovoljan je bio zbog sporog rješavanja pitanja unutarnjega političkog života, prvenstveno nerješavanjem hrvatskog pitanja. Uz navedeno, došlo je i do nesloge među vodećim političarima JRZ-a. Navedeno je uvjerilo Stojadinovića da će novim izborima ojačati svoj položaj i da će ojačati "svoju" većinu u Narodnoj skupštini. Zato se odlučio za nove izbore prije isteka mandata Narodnoj skupštini izabranoj 1935. godine. Knez Pavle ga je u tome podržao smatrajući da će izbori pokazati stvarnu snagu Stojadinovića kao i snagu oporbe. Narodna skupština je raspuštena i raspisani su novi izbori 11. prosinca 1938.

⁵⁷ *Novo doba*, br. 253, 27. X. 1936.

U međuvremenu u državi se oporba konsolidirala. Dana 8. listopada 1937. godine sporazumom se formira Udružena opozicija u kojoj se udružuju HSS (V. Maček), SDS (A. Pribičević), NRS (Aca Stojanović), DS (Ljuba Davidović) i ZS (Jovan Jovanović).⁵⁸ Sporazum 8. listopada 1937. potvrđen je sastankom vođa hrvatske i srbijanske oporbe u selu Farkašić nedaleko od Petrinje 21. listopada iste godine.

b) Rezultati izbora 1938.

Na izborima 1938. istaknute su tri zemaljske liste i to: vladina lista (JRZ) s nositeljem dr. Milanom Stojadinovićem, lista Udružene opozicije s nositeljem dr. Vladkom Mačekom i lista Dimitrija Ljotića pod nazivom "Zbor". Izborna borba vodila se između vladine liste Milana Stojadinovića i liste Udružene opozicije s nositeljem Vladkom Mačekom. Bile su dvije potpuno programski suprotne državnoopravne koncepcije, unitaristička i federalistička. Stojadinović se prikazivao kao jamac opstanka države, nasuprot zahtjevima za promjenom državnog uređenja koje, tvrdio je, vodi u raspad države. U agitaciji oporbe dominirala su dva pitanja koja su se ispreplitala: hrvatsko pitanje i pitanje demokratizacije političkog života.⁵⁹

Na otoku Korčuli koji se i na ovim izborima nalazio u izbornom okrugu Kotor-Dubrovnik-Split, na vladinoj listi JRZ-a kao kotarski kandidat istaknut je Joakim Kunjašić, na listi Udružene opozicije bio je kandidat splitski liječnik dr. Josip Berković, a na listi "Zbora" kao i na izborima 1935. Velolučanin Antun Vlašić. U predizbornoj aktivnosti u kotaru Korčula na ovim izborima isticao se dr. Josip Berković koji je održao više predizbornih skupova u mnogim korčulanskim mjestima. Da onemogućiti bilo kakvo falsificiranje izbornih rezultata, bio je na dan izbora u Blatu. Rezultati izbora na otoku Korčuli bili su sljedeći:

Izborna mjesto	HSS Dr. Josip Berković	JRZ J. Kunjašić	"Zbor" A. Vlašić
Blato I.	153	20	15
Blato II.	243	44	28
Blato III.	261	49	17
Blato IV.	261	39	9
Blato V.	164	23	3
Smokvica	116	115	20
Čara	107	30	28
Ukupno općina Blato	1.305	340	120

⁵⁸ U potpisanom dokumentu Udružene opozicije traži se ukidanje Oktroiranog ustava iz 1931. i raspisivanje izbora za ustavotvornu skupštinu. Tražilo se da se novi ustav donese većinom Srba, većinom Hrvata i većinom Slovenaca. Udružena opozicija također

Izborna mjesto	HSS Dr. Josip Berković	JRZ J. Kunjašić	"Zbor" A. Vlašić
Vela Luka I.	358	76	32
Vela Luka II.	415	49	18
Ukupno općina V. Luka	774	125	50
Korčula I.	208	162	13
Račišće	59	77	11
Lumbarda	273	18	0
Žrnovo	277	49	0
Pupnat	94	34	1
Ukupno općina Korčula	911	340	25
Ukupno otok Korčula	2.990	805	195 ⁶⁰

U općini Blato je glasovalo 1.765 birača, općini Vela Luka 949, a u općini Korčula 1.276 glasača. Ukupno na otoku Korčuli u tri općine glasovalo je 3.990 glasača. U postocima za pojedine liste glasovalo je:

Općina Blato	73,93%	19,26%	6,79%
Općina Vela Luka	81,90%	13,17%	5,68%
Općina Korčula	71,39%	26,64%	1,95%
Ukupno otok Korčula	74,93%	20,17%	4,88 % ⁶¹

Izbori 1938. na otoku Korčuli označili su potpuni trijumf liste Udružene opozicije, odnosno HSS-a koji je konačno nakon petnaest godina uspio na izborima za Narodnu skupštinu Jugoslavije pobijediti centralističke i unitarističke snage na otoku Korčuli koje su na izborima za Narodnu skupštinu 1925., 1927., 1931. i 1935. pobijedile. Na žalost, ipak treba konstatirati da je zbog izborne geometrije ipak Joakim Kunjašić bio izabran za narodnog zastupnika iako je lista koju je on predstavljao dobila tek 20,17% glasova, dok je dr. Josip Berković za kojeg je glasovalo 74,93% birača zastupnikom postao zahvaljujući pobjedi u kotaru Hvar.⁶²

traži uvođenje ustavnog poretka "zasnovanog na načelima narodne vladavine", koji bi bio "zajedničko djelo Srba, Hrvata i Slovenaca". Prijedlog knez Pavle nije prihvatio.

⁵⁹ H. MATKOVIĆ, "Političko opredjeljivanje", *n.dj.*, 210.

⁶⁰ *Novo doba*, br. 252, 15. XII. 1938.

⁶¹ *Isto*.

⁶² Izborni zakon određivao je da onaj zemaljskoj listi, koja na području cijele države dobi je relativnu većinu glasova, automatski pripadaju dvije trećine zastupničkih mandata. Budući

Splitsko *Novo doba* u članku "Jedinstvenost Hrvata na nedjeljnim izborima" piše: "Glasujući za dr. Mačeka (hrvatski narod, op. F. M.) jasno je izrazio svoju odluku da nastavi putem koji je vodio predsjednik HSS-a. Vidjelo se da je HSS stvarna predstavnicu hrvatskog naroda ili da budemo još točniji, da je ona organiziran hrvatski narod. Zahvaljujući toj organizaciji i velikoj disciplini oni su mogli zabilježiti tako velik uspjeh kakav nismo do sada polučili ni na jednim izborima. Narod je slušao glas svoga srca i poziv svojega razuma i nije nikome nasjeo."⁶³

Umjesto zaključka

Ocjenjujući na kraju opredjeljivanje stanovnika otoka Korčule na izborima za zastupnike Narodne skupštine SHS (Jugoslavije) nameće se krucijalno pitanje kako je bilo moguće da su na parlamentarnim izborima u Kraljevini SHS (Jugoslaviji) 1925., 1927., 1931. i 1935. na otoku Korčuli, pobijedili unitaristi i centralisti, ako se dobro zna da su popisom stanovništva 1910. i 1931. Hrvati bili u velikoj većini.⁶⁴ Odgovor na to pitanje nije lako dati. Ako se uzme u obzir da su centralističke snage na izborima 1925. još i mogle pobijediti i to zato što je u njihovoj svijesti još mogao biti osjećaj jugoslovenstva kojim su dočekali prestanak talijanske okupacije ili, pak, zakašnjeli razvoj utjecaja HRSS-a (HSS). Međutim, navedeno se ne može uzeti u obzir za kasnije izbore kad je već snaga HSS-a snažno ojačala i kada je ta stranka na otoku, na općinskim izborima (1926., 1936.) i oblasnim izborima 1927. postigla apsolutnu pobjedu.

Ako rezultate skupštinskih izbora na otoku Korčuli u monarhističkoj Jugoslaviji koristimo za ocjenjivanje slike političkog raspoloženja njegova stanovništva, onda bismo mogli zaključiti da su Korčulani od 1925. do 1938. bili naklonjeni centralističkoj i unitarističkoj opciji. Međutim, pogriješili bismo. Po svemu sudeći izborni rezultati koje su centralističke snage postizale u najmnogoljudnijem mjestu otoka, Blatu, odlučivale su o toj pobjedi. Kunjašić je svojim utjecajem i moći koju je imao kao načelnik općine i posjednik, koristio to u izborne svrhe. Kao posjednik imao je brojne kolone u Blatu, Veloj Luci i Smokvici koji su o njemu materijalno ovisile. Obećanjima, prevarama, ucjenama te izbornim makinacijama pridobivao je puk prisiljavajući ga da glasuje za njega i njegov NRS. Kad to više nije mogao činiti, na izborima nije ni postigao pobjedu. Na navedeni zaključak upućuju Kunjašićevi izborni rezultati koje je postizao u općinama Veloj Luci i Korčuli, a koji su bili izraženi u daleko manjem postupku negoli u

da je na izborima tu većinu imala Jeftićeva lista, bio je omogućen izbor Kunjašića za narodnog poslanika iako je dobio daleko manji broj glasova od dr. Berkovića.

⁶³ *Novo doba*, br. 252, 15. XII. 1938.

⁶⁴ Prema statistici popisa stanovnika u Kraljevini Jugoslaviji 1931. na otoku Korčuli živjelo je 20.623 rimokatolika (dakle Hrvata), 35 pravoslavnih (dakle Srba), jedan Židov i 10 drugih. Ukupno 20.699. Dakle na otoku Korčuli 1931. živi 99,63% Hrvata.

Blatu.⁶⁵ Budući da je pobjeda radikala većinom na izborima bila tijesna, slobodno se može ustvrditi da je upravo odnos glasova koje su dobili radikali i Kunjašić na otoku Korčuli postignuta navedenim Kunjašićevim utjecajem na birače. Blatski težak osobno nije bio protiv politike koju je vodio Stjepan Radić i Vladko Maček, ali je zbog Kunjašićeva odnosa prema njemu glasovao za radikale i Kunjašića. Navedenu tvrdnju potvrđuju i rezultati općinskih izbora 1926. i 1936. te 1940. kada su Korčulani pa i Blačani glasali za HRSS (HSS).

⁶⁵ Snagu radikala na izborima 1925. nije moguće točno odrediti jer su na tim izborima nastupali zajedno sa SDS-om u sklopu liste Nacionalnog bloka. Međutim, može se pretpostaviti da su najveći broj glasova dobili u Blatu i Smokvici gdje su na svim izborima postizali dobar rezultat, 1.317 glasova (na otoku NB postiže 1.801). Na izborima 1927. NRS u Blatu i postiže 70,75% glasova, a u Veloj Luci 10,42% te u Korčuli 3,46%. Međutim u Veloj Luci HSS osvaja 55,40%, a u Korčuli 60% glasova. Prema tome većinu na otoku, centralističke snage postižu zahvaljujući glasovima dobivenim na biralištima u Blatu. Vela Luka i Korčula većinu na izborima 1925. i 1927 daju HSS. Isto je bilo i na izborima 1935. na kojima je vladina lista (nosilac B. Jeftić) u Blatu postigla 67,73% glasova, dok je u Veloj Luci postigla svega 18,24%, a u Korčuli 43,20%. Nasuprot tome u Veloj Luci HSS postiže 73,21%, a u Korčuli 43,20% glasova. Prema navedenom može se zaključiti da su režimske stranke na otoku Korčuli pobjeđivale zahvaljujući rezultatima koje su postigle u općini Blato gdje je Kunjašić uvelike utjecao na rezultate izbora. Prema popisu stanovnika iz 1931. Blato je imalo 10.096 stanovnika, od toga rimokatolika (Hrvata) 10.082, pravoslavaca (Srba) 13 i jedan musliman.

SUMMARY

THE POLITICAL LOYALTIES OF VOTERS ON THE ISLAND OF
KORČULA FROM 1923 TO 1941

In this work the author follows the key political developments on the island of Korčula in the period from 1923 to 1938. These turned mainly on the issues surrounding the parliamentary elections that took place during this time. From the text it is clear that the main struggle was carried out between supporters of political centralism and those of anti-centralism, in other words, between unitarists and federalists, Yugoslavism and Croatianism. Even though the island of Korčula was by nationality Croatian, suprisingly, centralistic forces won enviable successes right up to the 1938 elections, winning simple majorities in terms of total votes cast. Confirming the results of parliamentary elections in the interwar era on the island of Korčula, the author arrives at some credible facts and certain indications concerning the political loyalties of the islanders in parliamentary elections during this time. It is clear that the Croatian Peasant Party was slowly but surely winning supporters through the whole period, even though they did not command a majority by 1938. In conclusion, he attempts to explain why centralist forces on the island won majorities at parliamentary elections, while they experienced overwhelming victories at county elections (1926, 1936, and 1940) and district elections (1927).

Key words: Island of Korčula, Elections, Croat Peasant Party